

DƏRSLİYƏ YARADICI YANAŞILMALIDIR

Cəmilə Əsgərova
*Bakı şəhəri 141 nömrəli
 tam məktəbin müəllimi*

Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil konsepsiyası "Milli Kurikulum" sənədi 2006-cı ildən qüvvəyə mindikdən sonra ibtidai məktəb üçün on bir fənn kurikulumu hazırlanmış və təsdiq olunmuşdur. Kurikulum sadəcə tədris proqramı deyil, həm də mükəmməl təhsil sənədidir. Onun mahiyyətində əsas məqsəd təhsili hazırkı hafizə məktəbindən təfəkkür məktəbinə çevirməkdir. Ona görə də, bu təhsil şəxsiyyətyönümlü və nəticəyönümlüdür.

İslahatın ən həlledici mərhələsi dərslilər və oxu materialların hazırlanması ilə bağlı idi. Bu müddətdə dərslilərlə yanaşı, oxu materialları da çap olundu və bunlar məktəb kitabxanasını zənginləşdirərək, müəllimlərə kurikulumla bağlı elmi məqalələrin, məlumatların çatdırılmasına xidmət edir. Yaxşı haldır ki, Kurikulumla bağlı olan və olmayan ədəbiyyatlar xarici dildən Azərbaycan dilinə tərcümə edilir, kiritilən əlifbasından latın qrafikasına çevrilir. Bu islahatda şagird əsasən tədqiqatçı, müəllim fasilitatordur. Buna görə məktəb kitabxanalarına ensiklopediyalar dəsti göndərilmişdir. Bu ensiklopediyalardan hərtərəfli faydalanmaq olar.

Bu prosesdə dərslilik siyasəti də uğurla aparılmışdır. Dərslilik siyasətinin əsas məqsədi məktəbliləri müasir standartlara uyğun bilik – bacarıq vərdislərə yiyələndirmək, onları vətənə, xalqa, onun adət-ənənələrinə bələd olan, milli və ümumbəşəri dəyərləri zəminində formalaşan, fiziki, mənəvi cəhətdən sağlam, müstəqil həyata hazır və demokratik düşüncəli vətəndaşlar kimi yetişdirməkdir. Burada dərsliliklərin rolu danılmazdır. Dərsliliklər hamısı müxtəlif pillələri və sahələrində

istifadə edilən təlim-tədris vəsaitidir. Dərslilik hər hansı bir fənni əhatə etdiyi bilik və bacarıq dəyərlərinin öyrənməsi üçün onun kurikulumun əsasında hazırlanan, qiymətləndirilən vəsaitdir. Dərsliliklər məqsədyönümlü təlim üçün nəzərdə tutulmuşdur. Yeni dərsliliklər şagirdlərin yaradıcı təfəkkürə doğru inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir. Məntiqi təfəkkür, yaradıcı təfəkkür əsas tutulur.

Aydındır ki, dərsliliklər özünün mahiyyətinə, məzmununa və funksiyasına görə digər kitablardan seçilir. Müasir dərslilikdə də bir sıra informasiya mənbələri vardır. Şagird dərslilikdə təlim materiallarından əldə etdiyi bilik və bacarıq vərdisləri öz bilik bacarığını formalaşdırmaqda istifadə edir. O birdə həm müəllimə, həm şagirdə istiqamətləndirici vəsaitdir. Dərslilik şagirdi fəaliyyətə sövq edir. Yaxşı dərslilik şagirdin təlim marağının inkişafında yardımçı olur. Bu da onunla şərh olunur ki, fəaliyyət idrakla bağlıdır. İdrak olmadan fəaliyyət də yoxdur.

Təsədüfi deyildir ki, yeni dərsliliklərin elə ilk mərhələsində tədris vahidlərindən ibarət hissələrə malik bir vəsait kimi formalaşacağı nəzərdə tutulurdu. Ona görə də, ayrı-ayrı paraqraflardan ibarət hər tədris vahidindən sonra qiymətləndirmə aparılır. Bütün təhsil standartlarına şagirdlərin fəaliyyət istiqamətləri əsas görüldüyü kimi təlim nəticələri bütünlüklə şagirdlərə yönəlik.

Dərslilikdə uşaqların yaradıcı təxəyyülünü inkişaf etdirməyə, idrakı müstəqilliyə xidmət göstərən düşündürücü çalışmalara, məsələlərə geniş yer verilməlidir. Çünki yalnız bu yolla dərslilik prosesində şagirdlərdə müəyyən

bacarıq və vərdisləri formalaşdırmaq olar.

Təcrübəmə əsasən III sinif dərsliliklərindən bəhs etməyə çalışacağam. Azərbaycan dili fənni ümumtəhsil məktəblərində aparıcı rol oynayır. Həmin fənni mənimsətmədən digər fənləri mənimsətmək mümkün deyildir. Ana dili əsas ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, düşünmə, dərk etmə və danışma vasitəsi kimi də əhəmiyyətli bir vəsaitdir. Bu səbəbdən də onu yalnız qrammatik qaydalar şəklində deyil, zəruri nitq bacarığının aşılması yolu ilə öyrətməyi əhəmiyyətli hesab edirik. İbtidai təhsil pilləsində şagird şüurlu, düzgün, ifadəli oxu qaydalarına, hüsnxat qaydalarına uyğun yazmalı, lüğət ehtiyatını tədricən zənginləşdirməli, ədəbi tələffüz normalarını öyrənməli, Azərbaycan xalqının dili, mədəniyyəti, tarixi, adət-ənənələri, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri haqqında aydın təsəvvürə malik olmalıdır. Bunu nəzərə alaraq, məqsəd və vəzifələrinə müvafiq ana dili kurikulumuna dörd məzmun xətti təyin edilmişdir: dinləyib-anlama, danışma, oxu, yazı, dil qaydaları. Bu prinsipləri əsas götürərək, III siniflər üçün hazırlanan komplektlər Azərbaycan dili kurikulumunun tələblərinə uyğun səviyyədə hazırlanması üçün qarşıya qoyulan prinsiplərə, yəni düzgünlük, müasirlik, ayanilik, tamliq, ardıcılıq, yaş səviyyəsinə müvafiqlik, oxunaqlılıq, inklüzivlik, fəal təlim üçün şəraitin yaradılması, gigiyenik tələblərə uyğunluq və b. tələblərə riayət olunmalıdır. Dərslilik, ümumiyyətlə, mübahisəli məsələlərdən uzaq olmalıdır. Düzdür, ikili fikir yürütmək olar, hətta müəllimlər və valideynlər də bu dərsliliklər haqqında müxtəlif fikirlər söyləyə bilər. Bu özü də bizim təhsilimizin yaxşılaşmağa doğru inkişafına kömək edir.

Yeniyyə öyrəşmək heç də asan məsələ deyildir. III sinifdə Azərbaycan dili fənnində müəyyən olunmuş məzmun xətləri və standartların nəzərə alınması tələb olunur. Dərslilikdəki dəqiq və öyrədici faktorlar həyatdan götürülmüş, mətləmlər şagirdi düşündürür, interaktiv təlimdən istifadəyə yol verir, öz təfəkküründə olan fikirləri qarşıya çıxan

fikirlərlə müqayisə edir. Şəkillər və illüstrasiyalar bir-birini tamamlayır, müəllifin fikirlərini sanki şagirdin gözünün önündə canlandırır. Kitabdakı tapşırıqlar fəal təlimdə idrak fəallığı, tədqiqatçılığa və yaradıcılığa meyil yaradır. Dərslilikdə tariximizdən, dövrün və zamanın tələblərinə uyğun ehtiyaclarımızdan da bəhs olunur çox zaman. Mətləmlərin əksəriyyəti atalar sözlərinə söykənərək şagirdi fikirləşdirir və nəticə çıxarması üçün sövq edir. Dərsliliklərdə verilmiş çalışmalarda, praktik oyunlar, didaktik materiallar şagirdyönümlülüüyü və nəticəyönümlülüüyü özündə əks etdirir. Bu isə öz növbəsində müəllimə hər hansı strategiyani seçməkdə sərbəstlik verir. Müəllim bu prosesi özü müəyyənləşdirir, resurslar nə qədər çox olarsa, seçim imkanları da bir o qədər genişlənir, təlimin nəticələrinə çatmağa imkan verir. Buna görə də dərslilik birinci yerdə durur. Bununla əlaqədar müəllimlər yazır ki, cavan müəllimlər ayanilikdən, əlavə materiallardan və didaktik çalışmalardan istifadə etmirlər. Bu fikirlər də hamıya şamil edilməməlidir. Əgər bunları qəbul etsək, dərslilik fəaliyyətindən söz salmağa dəyməz. Şagird hər gün yenilik axtarır. Bunun hamısını isə dərslilikdə tapmaq çətinidir. Dərslilikdə verilmiş qaydalar nəzəri məlumatlardır. Şagird özü arayır, axtırır, təbiiq edir və öz axtarışları ilə məqsədinə nail olur.

Dərsliliklərdə təlim tapşırıqlarının əksəriyyəti yaş səviyyəsinə uyğun seçilmişdir. Yerdə qalan bəzi hissələr isə oyunlarla, əlavə tədqiqat aparmaqla yerinə yetirilə bilər. Hal-hazırda indiki şagirdlər bunu asanlıqla qavraya bilmirlər. Çünki heç bir ətraf mühit görməyən, bağçaya getməyən, təfəkkürü və düşüncəsi də hələ də olan şagird birdən – birə yeni dünyaya düşəndə çətinliklərlə qarşılaşır. Bunun üçün bütün uşaqların bağçaya getmələri və bağçalarda da müasir və interaktiv məşğələlərə alışmaları vacibdir. Belə olan da nəticələr də yaxşı olur. Şagirdin təfəkküründə olan biliyi praktik, ayanı bacarığa çevirmək üçün baza yaradır. Kitabı gigiyenik cə-

hərdən də təmizləyir. Yazılarn aydın və orijinallığı da buna kömək edir.

Dərslük və iş dəftərinə aid olanlar müəllim üçün vəsait kitablarında öz əksini tapır. Buna əsasən müəllim özünün illik proqramını yazı bilər. Həmin kitab müəllim, şagird və valideyn üçlüyünün birgə işləməsinə bağlılığını özündə birləşdirir. Dərslükdə çətin və məntiqi çalışma və tapşırıqlar həllini həmin kitabda tapmaq olar. Kitabda müəllimlər üçün resurslar və iş üsulları verilmişdir. Bu isə müəllimin öz fəaliyyətindən asılıdır; necə istifadə edəcək, hansını və harada?

III siniflərdə riyaziyyat fənni üçün üç komplektin dərslük, iş dəftəri və müəllim üçün vəsait hazırlanmışdır. Riyaziyyat dərsliyinə əsasən tədris vahidləri ayrılır və hər tədris vahidinin sonunda yekun qiymətləndirmə nəzərdə tutulur. Dərslükdə öz əksini tapmış bütün məzmun xətləri və standartlar şagirdi öyrətməyə və nəticəyə nail olmağa şagirdin inkişafını izləməyə və onu düzgün istiqamətləndirməyə imkan yaradır. Dərslükdə axtarıqlara sövq olunmasında onların bir tədqiqatçı kimi fəaliyyətə cəlb, idrak fəallığın tənzimləyən çalışmaları, suallar və məsələlər var. Fəaliyyətin bütün mərhələləri; bilmə, anlama, tətbiq etmə, analiz, sintez, qiymətləndirmə, məntiqi ardıcılıq əsas götürülmüşdür. Onlarda bu bacarıqları formalaşdırmaq və biliyə çevirmək üçün müxtəlif çalışmaları var. Çünki, məzmun xətləri bütün siniflərdə eynidir. Doğrudur, biz I və II siniflər üçün ilk dərslüklərdə zəncirvariyyət və təkrar olmadığından əksər müəllimlər şikayətçi edirdi. III sinifdə vəziyyət daha aydınlaşdı. Yanılma anlaşıldı nəticədə. Şagird 5 məzmun xəttini XI sinifə qədər təkrarlayaraq və nisbətən özü də bilmədən çətinliyi artacaq, artıq o, ən sadəni mükəmməl bildiyi üçün çətinliyi artırmış çalışmanı asanlıqla həll edə biləcəkdir. Məsələn, "Həndəsə" məzmun xətti fəza fiqurlarını misal gətirərək. Şagird hər il fəza fiqurlarının üzünü, tilini, təpəsini təkrarlayır və 6-7-ci sinifdə o, həndəsə məsələlərini asanlıqla həll edə bilər. Buna kömək üçün dərslükdə

sxemlər və qrafiklər aydın verilmişdir. Məntiqi ardıcılıqlar isə şagirdi düşündürməyi bacarır.

İş dəftəri və müəllim üçün vəsait müəllimin fəaliyyətinə köməkdir. Ənənəvi dərslərdə material tapmaq çox çətin idi. Olanlar da bir-birinin təkrarı idi. Bu da şagirdə misalları, hətta məsələləri əzbərləməyə gətirib çıxarırdı. İnteraktiv təlimdə, yəni yeni kurikulumda yazılmış riyaziyyat dərslük və iş dəftərində olan hər mövzuya aid 4-5 tapşırıq hər biri yeni nəzəri məlumatın öyrədilməsinə gətirib çıxarır. Bu isə dərslin maraqlı keçməsinə və şagirdin axtarıqla olmağına və özü tapşırığını praktik yadında saxlamasına, hafizəyə gətirib çıxarır. Dərslük və iş dəftərində olan tapşırıqların bilik səviyyəsinə görə işlədilməsi fikri ilə də razılaşmaq çətinidir. Şagird bəzən qabaqcıl olsa da, ən sadə çalışmanı tapa bilmir, lakin ondan qat-qat zəif qiymətləndirilən şagird bəzən gözəl izahatını verir, anlayır, dərk edir və tətbiq edir. Ona görə də çalışma lazımdır ki, bütün çalışmaları böyük qruplar və ya bütün siniflər işləsin. Cümlərlə işləmək də müsbət effekt verir.

Burada qiymətləndirmənin meyarları da başlıca rol oynayır. Belə şagirdlərdə fəallıq və həvəs oyanır, onların əhvali-ruhiyyəsi dərslin gedişinə müsbət təsir göstərir.

Müəllim üçün metodik vəsaitdən dərslin illik planlaşdırılmasında istifadə olunur. Burada dərslin gedişatı və mərhələləri öz əksini tapmışdır. Dərslükdə və iş dəftərində olan çalışma və tapşırıqların mübahisəli hissələrinə aydınlıq gətiriləndə və düzgün variant seçiləndə daha effektiv olur.

Yekun qiymətləndirmədə testdə zəif şagird nisbətən asan həll olunan, əlaqə, yaxşı şagird isə çətinliklərin belə öhdəsindən gələrsə bunu müsbət qiymətləndirmək olar. Qiymətləndirmədə obyektivlik, dərk olunma əsas götürülsə də, dərslükdəki əsas çevrilir, yəni biliyin təhlili, dərk olunması, tətbiqi və ifadə olunması nəzərdən qaçırılmamışdır.

Rəyçi: dos. E. Məmmədov

Qabaqcıl məktəblərimiz

МЕЖНАЦИОНАЛЬНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ – ЭТО ПРЕДМЕТ НАШЕЙ ГОРДОСТИ

Фанна Алекперова

директор Классической гимназии № 160 г.Баку,
заслуженный учитель Азербайджана

Ведь наша Родина – Азербайджан и её сердце – Баку всегда были многонациональными. В нашей Республике на относительно малом пространстве проживают десятки национальностей. Богатство и разнообразие культур наших народов, исторический опыт их совместного проживания, основанный на единстве и взаимоуважении, взаимной поддержке – наше бесценное наследие.

Существующая сегодня в независимом Азербайджане межнациональная толерантность и религиозная терпимость – это предмет нашей гордости. Представители национальных меньшинств принимают непосредственное участие в процессах построения в Азербайджанской Республике правового независимого демократического государства. В нашей дружелюбной и гостеприимной стране во всех сферах социально-экономической и общественной жизни плодотворно сотрудничают представители десятков национальностей и религиозных конфессий.

Так сложилось исторически. И что бы в трудные 90-е годы это сохранить, немало усилий было приложено нашим общенациональным лидером Гейдаром Алиевым, за что мы ему искренне благодарны.

Прошлые десятилетия были объявлены ЮНЕСКО 10-летнем толерантности. В международном сообществе сего-

дня предпринимается много различных действий, касающихся прав человека, стремлений к устранению всех проявлений нетерпимости, расизма, всех форм предубеждений; усиливается роль образования в духе демократии, взаимного уважения, гражданской ответственности, терпимости и способности разрешать конфликты ненасильственным путем. К сожалению, это пока не всегда эффективно.

Мир глобализируется, воспитание культуры мира – требование времени. Именно с этой целью детей и молодежь необходимо воспитывать в духе понимания других народов, многообразия их культур и истории, в духе основополагающих принципов общности человечества; в духе открытости и уважения к другим людям, солидарности и сопричастности, на основе духа неизбежности своей собственной самобытности и способности к признанию множественности человеческого существования в различных культурных и социальных контекстах.

О многообразии в рамках общности человечества очень образно сказал замечательный дагестанский поэт Расул Гамзатов: «Чем разнообразнее цветы. Тем красивее букет из этих цветов. Чем больше на небе звезд, тем небо ярче. Радуга потому и красива, что собрала в себе все